
Милорад Радојчић

РАДНИЧКА ДЕЧЈА ГРУПА „БУДУЋНОСТ” ВАЉЕВО

Претходних година у локалној штампи и другим публикацијама више пута писано је о настанку и раду Радничке дечје групе „Будућност” из Ваљева, која је у дужем периоду имала сопствену колонију на Дивчибарама и развијала живу и богату активност. У већини тих текстова понављају се добро познате чињенице и нема потпунијег сагледавања гледишта разноврсних деловања ове занимљиве институције. Из појединих написа може се стећи и погрешан утисак да је она била прва а, можда, и једина ове врсте не само на овим просторима већ и шире. Такође, има се утисак да је до њеног оснивања дошло спонтано, или иницијативом појединаца, односно ужих група житеља овог града.

Пошто настанак, постојање и рад Радничке дечје групе „Будућност” из Ваљева завређује већу пажњу из више разлога, обављена су одређена истраживања по архивима у Београду и Ваљеву и Народном музеју у Ваљеву, консултована литература, остварен увид у поједине текстове објављене по разним листовима и часописима, а обављени су и разговори са више учесника дечијих колонија на Дивчибарама, било да су тамо боравили као васпитачи или васпитаници. Такође, консултовани су и поједини савременици тих збивања. Захваљујући предузетим мерама и радњама дошло се и до нових сазнања па се надамо да ће и она допринети да се употпуни слика о овој организацији. Међутим, остало је још неких неразјашњених питања па овај рад треба прихватити само као прилог изучавању Радничке дечје групе „Будућност” из Ваљева.

Први кораци

Зна се да се напредни раднички покрет у земљама бивше Југославије почео развијати још од Прве интернационале и Париске комуне, да би до 1914. године у свим крајевима, сем Црне Горе, биле створене социјалдемократске странке и удружења. Убрзо се увидела и нужност постојања посебних форми окупљања и васпитања радничког подмлатка који треба да настави борбу за остварење својих циљева. По узору на дечје организације које су почетком XX века деловале при немачкој, француској и неким другим социјалистичким партијама западне Евро-

пе, „Радничке новине”, орган Социјалдемократске партије Србије, у броју од 2. фебруара 1910, истичу неопходност организованог рада са радничком децом. Полазећи од тога, током 1910, прво при партијској организацији у Београду, а затим у још неким местима Србије, долази до оснивања женских секција „Будућност”, са циљем да се упуте мајке раднице „у правилно неговање и подизање деце, која ће се још у породици од малих ногу васпитавати у социјалистичком духу”.¹

Убрзо, потом, на иницијативу Српске социјалдемократске партије и Секретаријата жена социјалдемократа у Социјалистичком народном дому на Славији у Београду, 20. октобра 1913, основана је прва Дечја група „Будућност”.² У њу су примана деца од 6 до 12 година старости, коју је требало збринути док су им родитељи на послу и који би учили да поштују рад и да воле „сву децу у свету чији родитељи живе од зараде за свој тежак рад”.

У листу „Једнакост”³ постојала је стална рубрика под називом „Будућност”, која је била намењена деци. За њу су писали многи учитељи, песници и уметници, желећи да својим текстовима допринесу забави и васпитању најмлађих. Већ у јулу 1914. Дечја група „Будућност” из Београда објавила је и своју прву књигу намењену радничкој деци. Од ње је остварена двострука корист: а) постала је приручник за социјалистичко васпитање најмлађих и б) остварен је значајан приход од продатих књига, који је уложен у „Борбину касицу” за помоћ сиромашним члановима.⁴ За време ослободилачких ратова од 1912. до 1918. просторије Дечје групе „Будућност” у Београду биле су затворене, а њен рад замро.

И КПЈ значајну пажњу поклања деци

После завршетка I светског рата долази до убрзаног обнављања радничког покрета и код нас. На конгресу уједињења социјалистичких партија и група, одржаном од 20. до 23. априла 1919. у Београду, створена је Социјалистичка радничка партија Југославије (комуниста), која је, потом, одлучила да се рад на организовању и васпитању радничког подмлатка повери њеној Женској секцији, која је то радила организовањем дечјих група „Будућност” и издавањем истоименог дечјег листа, од фебруара 1920.⁵ Већ у мају 1919. обнавља се рад Дечје групе „Будућност” у Београду, која развија богату активност и има више запажених јавних наступа.

1 Драгослав Огњановић: Дечје групе „Будућност” – почетак организованог социјалистичког васпитања најмлађих – „Просветни преглед”, Београд, бр. 21, од 4. јуна 1969. године, стр. 5.

2 „Радничке новине”, Београд, од 17.10.1913, стр. 1 и 25.10.1913, стр. 3.

3 Орган Секретаријата жена социјалдемократа, који је излазио полумесечно у Београду.

4 „Једнакост”, Београд, 15.VI 1914, стр. 4.

5 Историја Савеза комуниста Југославије, Београд, 1985. год, стр. 65.

Дечји забавно-поучни лист „Будућност”, под уредништвом др Драгутина Владисављевића, на почетку излази два пута месечно у тиражу од пет хиљада примерака. У њему су објављивани оригинални и преведени текстови многих напредних људи на разноврсне теме, па и познатих пролетерских песника: Косте Абрашевића, Љубице Ивошевић-Димитров, Марка Шарчевића, Видосава Тречанина, Милана Несторовића, Немира Осмог итд. Није сувишно подсетити да је постојала и Библиотека „Будућност”, која је објављивала „све ново, прогресивно до чега се тада у Европи дошло”. Уредник је Милош Б. Јанковић.

По угледу на београдску долази до оснивања више нових група у земљи. Познато је да су у марту 1920. ове групе постојале у Сарајеву, Мостару, Пироту, Нишу, Неготину, Прокупљу и Битољу. У неколико наредних месеци основане су и у Чачку, Смедереву, Славонској Пожеги, Вуковару, Осијеку, Дервенти, Горњем Милановцу, Приједору, Смедеревској Паланци и Винковцима.⁶

На Другом конгресу Социјалистичке радничке партије Југославије (комуниста), одржаном од 20. до 25. јула 1920. у Вуковару, поред осталих докумената усвојена је и посебна Резолуција о организовању рада у дечјој групи „Будућност”. Сматрало се да је дошао тренутак да се обрати већа пажња на васпитање предшколске и школске деце, код које треба да се развија разум за схватање околности које их окружују.⁷

У усвојеној резолуцији, поред осталог, стоји: „Ради тога Конгреса ставља у дужност свим организацијама, где би најмање 20 деце, који би могле да створе групе, да се тој деци стави на расположење локал потребан за рад и са свим средствима за осигурање овог рада”.⁸

Убрзо после тога долази до значајнијег ширења и интензивнијег ангажовања дечијих група „Будућност”. Међутим, „Обзнаном”, објављеној у ноћи између 29. и 30. децембра 1920, поред Комунистичке партије Југославије, забрањена је и сва комунистичка штампа и пропаганда. Њом је угушен и рад дечијих група „Будућност” и истоименог листа. Али, већ после трогодишње паузе поново се појављују организације и лист „Будућност”. Немамо података да ли је у том периоду у Ваљеву и околини постојала Дечја група „Будућност”, али имамо сазнања да је било покушаја њеног оснивања.

Оснивање ваљевске групе

Поводом познате светске економске кризе долази и до поновног оживљавања рада напредног радничког покрета у ваљевском крају. У мноштву активности на плану окупљања радника и побољшања њиховог животног стандарда размишља се и о раду са њиховом децом. Како огромна већина њих није могла своју децу слати ни на летовање, ни на

6 Драгослав Огњановић: Дечје групе „Будућност” – почетак организованог васпитања најмлађих – „Просветни преглед”, Београд, бр. 21, од 4.06.1969, стр. 5.

7 Извори за историју СКЈ: Други (Вуковарски) конгрес КПЈ, Београд, 1983, стр. 143.

8 Историјски архив КПЈ, том II, Београд, 1950, стр. 52.

Прва група Дечје колоније „Дивчибаре”, 1934. године

зимовање, она су и у време ферија остајала у својим приземним кућицама, на прашњавим и загушљивим улицама и оптерећена разним бригама.

Преко међуструковног синдикалног одбора, у пролеће 1934, при Уједињеној радничкој уметничкој групи „Абрашевић” у Ваљеву, почело је окупљање радничке деце с циљем да им се омогући летовање. Одмах потом образована је Дечја колонија „Дивчибаре”, која је следеће године променила име у Дечју групу „Будућност”.⁹ Према другом извору, Дечја група „Будућност” формирана је у лето 1936.¹⁰

Да би се прокламовани циљ остварио, на Дивчибарама су закупљене две приватне куће и неке оближње колибе.¹¹ У њих су редовно упућивана деца из сиромашних радничких породица. Обично је то рађено за време летњих ферија, у две групе по тридесетак дечака и девојчица. У овој познатој ваздушној бањи они су проводили на летовању и опоравку и до месец дана. Одабирање је, углавном обављао др Милош Миша Пантић, који је вршио и детаљан преглед заинтересоване деце и утврђивао приоритете за упућивање на опоравак.

Да би се организовао одлазак прве групе на Дивчибаре, др Миодраг Драган Јовановић, зубни лекар и члан КПЈ из Ваљева, понудио је двама

9 Зоран Јоксимић: Шездесет црвених година – Хроника КУД „Абрашевић” 1905-1965, Гласник Историјског архива у Ваљеву, бр. 4/5, стр. 99.

10 Зоран Јоксимић: Револуционарни раднички покрет у ваљевском крају 1919-1941, Ваљево, 1981, стр. 235.

11 Милан Трипковић: Ваљево 1900-1941, Ваљево, 1980, стр. 179.

женама да им бесплатно прави зубе, а да оне прикупљају новчане прилоге за летовање радничке деце. Врло брзо оне су успеле да прикупе 18.000 динара, а индустријалац Пера Петковић дао је свој камион да се та деца превезу без икакве накнаде. Већ у првој групи била су 22 детета, а смештена су у ужичке колибе. Пошто су за недељу дана остали без динара, одлучено је да деца припреме и одрже приредбу и тако обезбеде додатна финансијска средства. Петнаест дана касније примљена је нова група од 23 детета.¹²

За кратко време ова институција је остварила солидне резултате и скренула пажњу шире јавности на себе, те је одлучено да се настави са упућивањем деце на Дивчибаре.

Прво организовано летовање радничке деце из Ваљева и у финансијском погледу било је успешно, јер је преостало 3600 динара. Тим поводом др Миодраг Драган Јовановић успоставио је директну везу са Милованом Ђиласом и Ђоком Павловићем, секретаром партијске ћелије ПТТ радника из Београда, и настојао да за овај начин летовања радничке деце на Дивчибарама заинтересује и Централни хигијенски завод у Београду. Пошто им се идеја допала, тај завод је оформио своје летовалиште у околини Косјерића, а за његове инструкторе ангажовани су познати комунисти Јожа Барух и Дара Павловић.

Дечји дом на Дивчибарама

Већ следеће, а поготову наредних година, значајно је порасло интересовање радничке па и друге деце за летовање на Дивчибарама. Пошто закупљени простор није имао основних хигијенских услова, а постао је и претесан, Месни међуструковни одбор УРС-ових синдиката покренуо је акцију за подизање Дечјег дома на овој планини. Под организованим и упорним притиском радничког покрета Ваљева, Радничка комора је из својих средстава купила 1,80 ха земље на Дивчибарама, на коме треба подићи тај дом. Поред тога, обећала је да ће на сваки динар који дају ваљевски радници, дати два. Отуда је у Ваљевоу и околини организована широка акција прикупљања добровољних прилога у новцу, грађевинским материјалима, храни и слично. Поред појединачних дародаваца својим прилозима учествовали су и Ваљевска општина, Удружење Ваљеваца у Београду, Занатска задруга, Ваљевска штедионица, Ваљевска задруга, чиновници Хипотекарне банке и др.¹³ Према неким подацима, Централни хигијенски завод из Београда наменски је дао 500.000 динара за изградњу тог дома и подизање пумпе за воду испред њега.¹⁴ Међутим, има и оних који тврде да су та средства дата само као кредит.

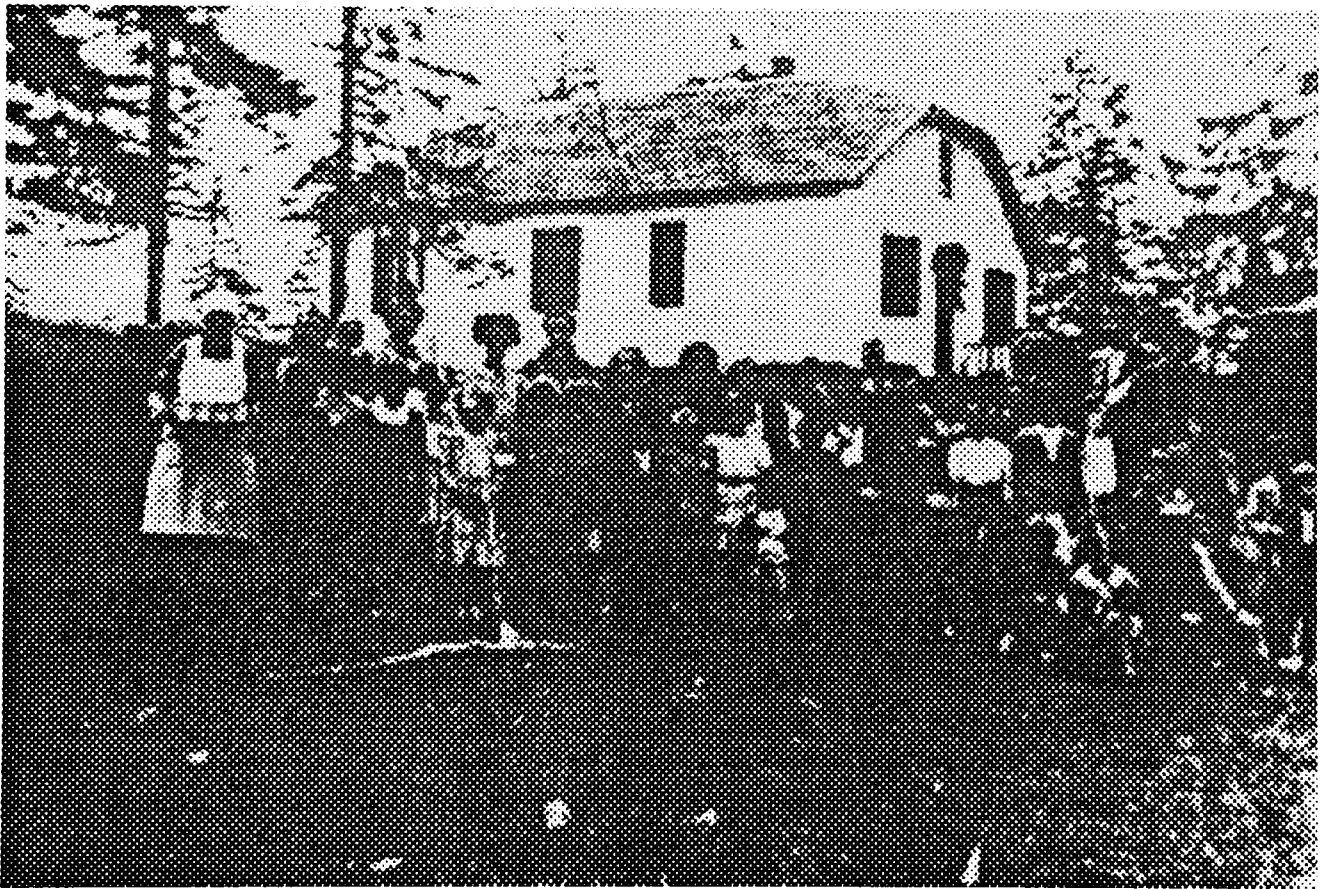
Захваљујући прикупљеним финансијским и другим средствима, а уз изузетно ангажовање чланова синдикалне подружнице грађевинских

12 Народни музеј Ваљево, Збирка докумената о КУД „Абрашевић – СП 374/А

13 Архив ЦК СКЈ, Фонд МГ 1733, Казивање савременика

14 Народни музеј Ваљево, Збирка докумената о КУД „Абрашевић” – СП 374/А

радника из Ваљева, до јула 1938. на Дивчибарама је подигнута зграда дечјег дома. Тиме су створени много повољнији услови не само за летовање на овој планинској лепотици, већ и за свестранији и организованији рад са децом која овде буду летовала. А шта је то значило за радничку децу, доста говори ова изјава познатог ваљевског историчара Милорада Митрашиновића,¹⁵ који је и сам повремено учествовао у раду те групе: „Познато је да, су у то време Дивчибаре биле доступне само једној групи имућних људи, који су тамо имали своје виле и викендице. Да није било ове групе, радничка деца не би имали прилике ни да виде Дивчибаре, а камоли да се на њима одмарају и уживају. Поред уживања у чарима природе тамо смо имали могућности да доста тога чујемо, видимо и научимо. Ја сам тамо доживео и свој први јавни наступ – играо сам лекара у једном скечу. Мада сви нисмо имали ни посебне лежаје (ја сам на пример спавао са Марком Марковићем, касније бербериним у Градцу), било нам је лепо.”

Дечји дом на Дивчибарама

Према сачуваној фотографији, а пре свега једној репортажи објављеној у часопису „Жена данас”,¹⁶ у могућности смо да вам опишемо како је тај дом изгледао. Најпре, ево шта је непознати репортер забележио у поменутом часопису:

15 Казивање аутору, 9. фебруара 1996. године.

16 „Жена данас”, Београд, 1938, бр. 16.

„Али нас овај пут највише интересује Дечји дом „Будућност” о коме смо већ чули у Ваљеву. Распитујемо се где је то, сви знају за Дечји дом, јер је то најпознатија установа на Дивчибарама и показују нам пут. На један километар од центра, преко брежуљака указује нам се прво црвени кров Дома, а одмах затим чујемо грају деце. Ту смо. Пред нама је повећа приземна зграда, са сутереном и још недовршеном мансардом. Зграда је лепа, опкољена боровима издвојена потпуно од осталог насеља и живи својим сопственим животом. У приземљу је кухиња, ту се спрема ручак, све је чисто, три жене у белим кецељама запослене су и немају времена за разговор.

Улазимо уз високе степенице у главни део зграде, који се састоји из три пространа одељења. Прво је трпезарија, са дугим столовима и клупама. У једном углу полица са апотеком и дечјом књиžницом. Из трпезарије воде двоја врата у спаваће собе, једну мушку, другу женску. У собама велики прозори, са стране два реда нових дечјих постеља, са чистим покривачима и сламњачама. Свака соба има свог редара, то су деца која се свакодневно смењују. Она се старају о чистоћи, уредности и здрављу. На вратима су излепљени картони, где су исписана имена становника. Види се постоји добра организација. Са стране су на једној црвеној табли имена редара и датум када они врше дужност.

На видном месту у трпезарији обешен је велики картон сав излепљен мањим натписима. На врху у заглављу стоји „Будућност – зидне новине”. То привлачи нашу пажњу. Има ту интересантних чланчића. Деца износе своја запажања, критике, предлоге. Заступљен је стрип, ребуси, спортска рубрика. Здравко Игњатовић, једини Београђанин у групи, пише о недостатку дисциплине и реда у Дому. „Сви нас посетиоци хвале али ми не треба тиме да се заваравамо. Има много грешака у нашем раду.” Била је то отворена и преоштра самокритика, која је требала да мотивише и мобилише на нове радне и све друге успехе”.

Најзаслужнији су Миљко Кораћ и др Пантић

За кратко време дечја колонија на Дивчибарама показала је изузетно добре резултате, пре свега за здравље деце па се доста прочула и афирмисала као значајна дечја установа. То је и разумљиво ако се зна да су та слабуњава деца проводила доста времена на свежем планинском сунцу, у игри и шетњи, уз солидну храну и брижне васпитаче. Не само да су се опорављала у физичком и здравственом смислу, већ су и у васпитном погледу много тога видела, чула и научила. Нарочито је доста урађено на ставању хигијенских и културних навика. Лекарским прегледима који су вршени пре одласка и после повратка са летовања, установљавано је да је свако дете добијало просечно у тежини по два килограма, да се малокрвност смањује те тако опорављена деца постају отпорнија према разним болестима.¹⁷

17 "Глас Ваљева", Ваљево, бр. 6, од 1. јула 1940. године.

Према писању др Жарка Јоваиовића,¹⁸ на иницијативу КПЈ, дечја колонија на Дивчибарама прерасла је у Дечју групу „Будућност”, као подмладак Секције уједињене Радничке уметничке групе „Абрашевић”. У њој су, поред деце радника, почела да се окупљају и деца сиромашнијих занатлија. Тако се и она сврставају у армију дечјих група „Будућност”, које су основане на овим просторима пре шездесетак година.

Радам Дечје групе „Будућност” у Ваљеву годинама успешно руководи управа сачињена од 12 грађана. У њој је било доста чланова КПЈ, УРС-ових синдиката и управе КУД „Абрашевић”,¹⁹ који су давали значајан допринос васпитању, здравственом и културном одгоју деце, стварајући од њих будуће напредне омладинце – револуционаре. Управу Дечје групе „Будућност” у дужем периоду сачињавали су: Миљко Кораћ, Милош Милановић, Живорад Стефановић, др Милош Пантић, Божа Божић, Веселин Антонијевић, Споменка Ристивојевић, Алекса Нешковић, Вида Миливојевић, Илија С. Илић, Димитрије Параментић и Мирко Дуковић.²⁰

Познато је да је од оснивања ове групе па све до своје смрти њен председник био Миљко Кораћ (1885, Расна Пожега – Ваљево, 1938), познати ваљевски трговац, истакнути активиста напредног радничког покрета, делегат Вуковарског конгреса КПЈ, потом лидер Социјалистичке партије у ваљевском крају, сарадник више листова и часописа, који је убијен на дан парламентарних избора, 11. децембра 1938. Доста је материјално и на други начин помагао рад ове групе, а њему припадају и велике заслуге за подизање Дечјег дома на Дивчибарама. Због свега тога био је изузетно цењен и поштован, о чему сведочи и масовно учешће припадника ове групе у његовој погребној поворци и на сахрани.

Ништа мање заслуга за успешан рад ове групе има и њен вишегодишњи секретар – др Милош Миша Пантић (Кличевац, Ваљево, 1904 – 1942, Лим), познати лекар и хуманиста, неуморни активиста у напредном омладинском, студентском, синдикалном и партијском окружном комитету КПЈ за Ваљево и један од организатора устанка у ваљевском крају. Поред обављања организационо-административних послова он је у групи деловао и као здравствени и политички радник. По некима био је „катица за све”.

Дужност благајника најдуже је обављао Живорад Стефановић, кројачки радник, члан КУД „Абрашевић” у Ваљеву и Социјалистичке партије Југославије. Пошто је крајем 1938. у Ваљеву образован и режимски синдикат – Југорас он му прилази, па је пред II светски рат и водио његову пословницу у Ваљеву.

18 Др Жарко Јовановић: Црвена позорница „Абрашевића”, Београд, 1988, стр. 272.

19 Народни мизеј Ваљево, Фонд МГ – Сава Радовановић: Рад Дечје групе „Будућност”.

20 Група аутора: Зајатство у ваљевском крају и друге привредне делатности, Ваљево, 1986, стр. 183, 184.

Дечја самоуправа

Наравно, не сме се занемарити ни допринос осталих чланова управе ове групе. Међутим, посебно је значајно подсетити да се у овој групи јављају и први знаци дечје самоуправе. Зна се да је у оквиру ње деловао координациони одбор састављен од деце, а који су, углавном, сачињавали: Станица Цака Миливојевић, Бошко Ђерић, Јованка Илић и Лепа Радмиловић.²¹ Појединци сматрају да то није био посебан орган, већ

дечји део управе ове групе. Други опет тврде да је он био најмеродавнији за све. Многи проблеми из свакодневног живота овог дечјег колектива решавани су заједно са децом која не само да су бринула о реду, чиштоћи и забави већ су учествовала и у многим другим пословима. Постојали су разни одбори, секције и други облици деловања. Познато је да су постојали и успешно радили: Одбор за улепшавање Дома и околине, Здравствени одбор, Културни одбор, Спортска секција, Редакциони одбор за зидне новине... Скоро да није било ни једног детета које није било укључено у рад неког одбора или секције. Свако је имао своју улогу-дужност и одговорност. Свако се лично изјашњавао и слободно опредељивао у којем ће одбору или секцији радити, сходно своме знању, интересовању и способности.

Повремено су одржаване и скупштине Дечје групе „Будућност”, тачно према правилнику. Председник је руководио седницом, секретар

²¹ Милорад Радојчић: Комунистичко гнездо у планини, ревија „Нарцис”, Валево, бр. 19, од 30. децембра 1986. године, стр. 13.

водио записник, знао се и дневни ред. Васпитачи су били присутни, али су се ретко мешали у њихове послове. Интервенисали су само у случају бурније дискусије, или ако је требало исправити неку грешку. Према писању репортера часописа „Жена данас”,²² који је присуствовао једној таквој седници Скупштине: говорници су се ређали, износили предлоге, дискутовали и гласали.

Издаване су редовно зидне новине које су деца сама припремала и уређивала, уз минималну помоћ васпитача. Постојао је и дечји суд који је разматрао грешке које су починили чланови групе и одлучивао о њима. Од спортских игара најомиљеније су биле: фудбал, одбојка, „између две ватре”. Фудбал су повремено играле и девојчице. Међутим, посебно су била занимљива надметања у фудбалу између „бањске деце” и „деце из колоније”. Обично то није била само борба на спортском пољу, већ се радило и о престижу па су те утакмице каткад попримале и класно-политички карактер.

Сећајући се тих дана, др Миладин Кораћ, декан и редовни професор Економског факултета у Београду, сада у пензији,²³ поред осталог записао је: „Сва организација живота и рада у одмаралишту била је у рукама саме деце, која су на заједничком скупу бирала своју управу; која је састављала план активности. Старали смо се о његовом извршењу, уз помоћ васпитача, и то не само ми старији (Јока, Цака, Зравко и ја), него и млађи од нас; дечаци и девојчице бирани у управу упорно су се старали о утврђивању и извршавању усвојеног плана рада. А тај план је обухватао готово све активности, почев од времена спавања и устајања, obroka, преко уређивања кревета, спаваоница, дежурстава и помоћи у кухињи и трпезарији, припремања и издавања новина, присуства читалачким часовима, организовања спортских активности, хорских рецитација, скечева за нове програме и наступе, који би се при крају летовања одржавали у центру Дивчибара и по повратку са Дивчибара”.

Бројне и разноврсне активности

Сваки боравак ове деце на Дивчибарама био је испуњен бројним и разноврсним активностима. Нису то бивали унапред припремљени и организовани програми. Много тога је зависило од интересовања, жеља и могућности деце, али и инвентивности и активности њихових васпитача. Са малишанима редовно су организовани излети у околину, припремани одговарајући културно-забавни програми, организовани спортски сусрети, одржавани читалачки часови итд. Због свега тога, деца су радо одлазила на Дивчибаре и тамо се осећала веома лепо и пријатно.

Међутим, сваки културно-забавни програм који су припремали и намеравали јавно изводити, морали су претходно пријавити Комесару Ваздушне бање Дивчибаре. Једна пријава тог програма сачувана је до

22 ”Жена данас”, Београд, 1938. год, бр.16.

23 Преписано из рукописа проф. др. Кораћ 6. априла 1995. године.

данас.²⁴ Мада су ти програми, углавиом, састављени од скечева, рецитација и хорских композиција, неки су били забрањивани од надлежних власти. Зато је требало припремити и по двадесетак нумера да би после цензорског „касапљења” нешто остало и за јавно извођење.²⁵

- Сећам се, прича један од чланова групе „Будућност” – дошли су жандарми. Од целог нашег програма могли смо после прегледа извести само две тачке... Шта смо учинили? Почели смо с оним што је одобрено, а наставили с оним што су избацили. Понекад се наша приредба завршавала напољу. Оно што нисмо могли приказати публици у сали, извели смо под ведрим небом.²⁶

На репертоару ове групе бивале су и песме: „Јутутунска химна” Јове Јовановића Змаја, „О класје моје” Алексе Шантића, „Интернационала” и поједини комади из свакодневног живота. Такав је, на пример, био комад „Радница”. Међутим, нарочито су били оштри „врапци”, јер су увек ударали по најактуелнијим дивчибарским догађајима.

Деца су посебно волела химну своје групе, коју је још 1919. године певао Марко Шарчевић, а компоновао Светислав Анђелић, дугогодишњи хоровађа београдског „Абрашевића”. Њен текст гласи;

*„Нек одјекну речи ове
Што нам кличу срца млада,
Ми певамо песме нове,
Ми будући људи рада.*

*Нас издати никад неће
Жарке жеље што нас прате,
Ми волимо игру, цвеће,
И све оне који пате.*

*Са Истока зора свиће
Благим смехом из даљине
И дан сваки нама биће
Пун љубави и милине.*

*Нек нас носе плави снови
Док нас живот светом кити
– Приђите нам дружи нови
Ми ћемо вас загрлити.”²⁷*

И Драгољуб Илић, уочи II светског рата учитељ у Драчићу код Ваљево, написао је више песама за ову групу. Те стихове деца су посебно волела и радо их рецитовала у скоро свакој прилици, јер су у њима налазила себе. Посебно су им били драги ови стихови:

24 Историјски архив Ваљево, Збирка поклона, кутија II, документ 22.

25 Милорад Радојчић: Дечја група „Будућност” – подмладак Револуције, лист „25. мај”, Шабац, 31.10.1981. године.

26 Зоран Јоксимовић: Деца из колоније, „Напред”, Ваљево, од 30.4.1959.

27 Зоран Јоксимовић: Шездесет црвених година... стр. 100 и 101.

*„Ручица малена упрла пут неба
И плашљиво дрхће:
- Хлеба, нано, хлеба.” или
„Тата без обе ноге
вратио се из рата
па проси јадни добри тата.”*

Под њиховим утицајем и поједина деца из групе почела су се бавити писањем. Многа од њих и по повратку са Дивчибара настављају да се састају, па и припремају и изводе приредбе. О томе сведочи и ова вест:²⁸ „Радничка дечја група „Будућност” из Ваљева приредила је велики концерт рецитација и хорских песама домаћих композитора. Приход са овог концерта иде у корист летовалишта радничке деце у вазушној бањи Дивчибаре код Ваљева”.

Реч је о програму који је крајем јуна 1940. приказан у Официрском дому у Ваљевоу. Посетиоци су имали прилику да виде и чују дечју глуму, песме, рецитације и шале, од којих су неке тако лепо изведене да су морале на аплауз публике да се понове. О континуитету рада ове групе говори и тврдња Владимира Владе Андрића, наставника у пензији, и Олге Јевтић, дев. Ускоковић, службенице у пензији, да су они још пре одласка на Дивчибаре увежбавали неке песме и да су њима привлачили интересовање мештана насеља кроз која су пролазили.

Васпитачи

Велике заслуге за плодотворан рад Радничке дечје групе „Будућност” има особље ангажовано у њеном раду, а нарочито васпитачи. На почетку улогу васпитача обављају истакнути синдикални и партијски радници, који нису имали педагошке наобразбе. Прве две године као вваспитач ради и Милан Китановић (1911, Ваљево – Балиновић, Ваљево, 1943), обућарски радник, истакнути синдикални и партијски активиста, један од организатора оружаног устанка у овом крају; члан и радни секретар Окружног комитета КПЈ за Ваљево, који је погинуо у обрачуна са четницима.

Њему је помагао и Обрен Николић (1907. Бачевци, Ваљево – Чучуге, Уб, 1942), такође обућарски радник и истакнути скојевски, синдикални и партијски функционер, који је погинуо као политички комесар чете.

Касније су, углавном, васпитачи бивали учитељи комунистичке оријентације. По свом раду доста су били запажени Вера и Ђорђе Мандић. Они су службовали у више места, а за време ангажовања на Дивчибаррама, у Хртковцима код Руме. Ђорђе Мандић (1910. Јазовик, Ириг), за време окупације био је у немачком заробљеништву. Брат му Бора погинуо је код Борског рудника, августа 1942, а сестру Мару окупаторски војници обесили су јула 1942; обоје су били учитељи.²⁹

28 „Политика”, Београд, од 7. јула 1940. године, стр.21.

29 Архив Србије, Министарство просвете, персонални досије.

Вера Мандић, дев. Живковић (1913. Београд – Аушвиц, 1943), била је члан Издавачке културно-просветне задруге „Вук Караџић”; за време II светског рата сарађивала је са НОП-ом због чега је ухапшена и уморена 17. децембра 1943.³⁰

Њих је на тој дужности заменио Живко Жиле Пауновић (1915. Санковић, Мионица), учитељ у Ораховици код Радовиша, који је припадао групи напредних учитеља окупљених око часописа „Учитељска стража” и ИКПЗ „Вук Караџић”. За време другог светског рата најпре је био у бугарском заробљеништву, а потом илегалцац у Београду и партизански руководиоцац. После ослобођења обављао је многе одговорне дужности.

Једну смену на Дивчибарама водила је и Аница Спливало, дев. Перусити (1911. Јелса на Хвару), учитељица у Бабиној Луци код Ваљева, удата за Стипета Спливала, геометра у Ваљеву, који је био члан КПЈ и активни учесник НОБ-а и носилац „Споменице 1941”. Познато је да је она 18. јула 1941. отпуштена из службе.³¹

Дечја група „Будућност” на Дивчибарама 1940. године

Пред други светски рат васпитач у овој групи био је и Драгољуб Илић (1919, Ваљево – Брајићи, Горњи Милановац, 1941), учитељ кога је окупација затекла у Драчићу код Ваљева. Био је борац Колубарског батаљона Ваљевског НОП одреда и политички комесар Команде места у Мионици, заробљен и спроведен на Равну Гору. Веома млад пришао је револуционарном покрету, а бавио се и писањем поезије.³²

30 Група аутора: Основне школе у ваљевском крају 1918-1985, Ваљево, 1986, стр. 311.

31 Архив Србије, Министарство просвете, персонални досије С-32.

32 „На ратиштима и стратиштима 1941-1945”, I књига, стр. 355-357.

О начину избора ових васпитача нема писаних трагова, али доста говори и ова изјава Живка Пауновића: „За време службовања у Македонији био сам повезан са комунистима, па сам и летње ферије у родном крају проводио у сличном друштву. Једног дана Милан Станишић, кројачки радник из Брежђа а неко време и секретар Месног комитета КПЈ у Мионици, предложи ми да одемо до Дивчибара. Тамо смо обишли дечју групу „Будућност” и упознали се са њеном организацијом и начином рада. Наравно био сам задовољан оним што сам чуо и видео. После неколико дана Станишић ми рече да немају васпитача за следећу смену и предложио да ја то будем. После краћег размишљања прихватио сам понуду и отишао на Дивчибаре.”³³

Васпитачима су драгоцену помоћ пружали и други сарадници ангажовани у раду ове групе. Пре свих Милан Китановић, који, кад није био васпитач, ради као економ. Потом куварице Вида Миливојевић и Споменка Ристивојевић. О здрављу деце бесплатно су се старали др Миша Пантић, др Јулка Мештеровић-Пантић и др Миодраг Драган Јовановић. У годинама пред други светски рат ову децу повремено су обилазили партијски и синдикални функционери, а пре свих Саватије Сава Станишић, Милица Павловић Дара и Миливоје Радосављевић. Кажу да их је обишао и Петар Стамболић, тада члан Покрајинског комитета КПЈ, а касније истакнути партијски и државни функционер. Неретко посећивале су их и разне групе омладине и студената, али и представнице Кола српских сестара из Ваљева и доносиле деци добровољне поклоне.

Политички рад

Нарочито је значајан васпитни утицај који је вршен на децу. Појединци су већ били изложени негативном утицају улице, лоших породичних прилика па и погрешног васпитавања. Јављала се неуредност и вашљивост деце, али су се и она у колективу привикла на ред, чистоћу и заједнички живот. Њихов духовни хоризонт се све више ширио боравком у новој средини и у додиру са новим друштвом. Шта је то за њих значило, много казује следећа изјава једне мајке: „Мој Миша кад дође кући, ретко је хтео коју реч да проговори, а сада брбља, постао је живљи и паметнији.”

У Дечјој групи „Будућност”, јула 1938, радили су учитељи Вера и Ђорђе Мандић, који су децу разврставали у три групе: за игру и спорт; за чистоћу и исхрану, односно за забаву и разоноду.

„Спортисти су одлазили у групу за игру и спорт, девојчице су се опредељивале за чистоћу и исхрану – сећа се Ђорђе Мандић³⁴ – Свако је улазио у групу у којој може бити од користи. Неки су се опредељивали и у две групе. А најмлађи као ћурићи, прелетали су из јата у јато.

33 Казивање Живка Пауновића аутору, 18. маја 1995. године.

34 Ђорђе Мандић: Колонија радничке деце „Будућност” на Дивчибарама, у књизи „Учесници и сведоци”, I књига, Београд, 1974. год.

Углавном, свако је био ангажован и свако је нашао место у колективу. Групу за чистоћу и исхрану сачињавале су редуше и редари. Они су састављали јеловник и помагали у кухињи и трпезарији. Руководили су приручном апотеком, контролисали телесну тежину, пазили на личну и колективну хигијену. Групи су припадали и лекар и куварице. Група за спорт и игру планирала је организовање игре, излете и такмичења. Руководила је игралиштем и фискултурним реквизитима. Групе су „носили” капитени тимова. Групи за забаву и разоноду припадали су цртачи, рецитатори, комичари, љубитељи књига и писци разних текстова. Група је руководила читаоницом и књижницом, издавала зидне новине, припремала посела и приредбе...”

Повремено, док су се млађа деца у поподневним или вечерњим часовима одмарала, васпитачи су старијима читали напредне књиге („Мати” Максима Горког, „Како се калио челик” Николаја Островског итд.). Малтене, после сваке прочитане странице вођена је дискусија о главним јунацима и њиховим поступцима; вршена је анализа прочитаног текста и извлачене одређене поруке и поуке. Наравно, на тај начин вршено је и идејно-политичко усмеравање. Самим тим, дечја колонија на Дивчибарама није била само одмаралиште и опоравилиште, већ и васпитна установа политичког и класног карактера. У њој су се деца упознавала са борбом радничке класе и њеним тешким положајем. Ту су деца први пут могла да чују имена великана револуционарног радничког покрета: Карла Маркса, Фридриха Енгелса, Владимира Иљича Лењина; затим, зашто се радничка класа мора борити против капиталистичког друштвеног уређења.³⁵

Добрим делом, захваљујући и том раду, поједини чланови ове групе рано су пришли напредном омладинском и синдикалном покрету, а неку су постали чланови СКОЈ-а и КПЈ па и њихови функционери. Неколицина је 1941. ступила у Ваљевски НОП одред, а било је и оних који су по налогу КПЈ и СКОЈ-а остали на терену и радили у илегалности. Они млађи октобра 1944. ступају у народноослободилачку војску и учествују у завршним борбама за ослобођење домовине. Неки од њих, попут Станице Миливојевић – Цаке, Миодрага Дуковића, Владимира Марковића и још неких, нису дочекали завршетак другог светског рата. Они који су имали срећу да преживе све ратне страхоте, у послератном периоду доста су радили на обнови и изградњи ратом опустошене земље, а појединци су обављали и веома одговорне функције.

Годишње је на Дивчибарама летовало од 30 до 100 дечака и девојчица, углавном из Ваљева, али је било појединаца и из Уба, Мионице, Обреновца па и Београда. Само мали број њих плаћао је боравак, а сви остали летовали су бесплатно. Колико се водило рачуна да на летовање иду они којима је најпотребније, показује и ова изјава Ружице Обрадовић, дев. Средојевић, економисте у пензији:³⁶ „Мој отац

35 Др Жарко Јовановић: Црвене позорнице „Абрашевића, Београд, 1988, стр. 273.

36 Казивање аутору 10. фебруара 1996. године.

неко време радио је за Миљка Кораћа, па нас је он доста помагао. Пошто нас је било четворо деце моја мајка једног дана замоли његову супругу Наду да видим са њим да бар неко од нас уврсти за летовање. Она љубазно рече да би то радо учинила, али има оних којима је то потребније и додаде – Хвала богу сви твоји су добро развијени и здрави.”

Храна је, углавном, набављана у Ваљеву, а била је врло обилна, разноврсна и квалитетна. Деца су имала и по пет оброка дневно. Захваљући и томе многа, раније малокрвна, бледуњава и слабо исхрањена, неретко са повећаним лимфним жлездама око врата, после Дивчибара добијала су здраву и загаситу боју, нешто јаче мишиће и чвршће поткожно ткиво. Образи су им били руменији, очи знатно светлије, а она живља и отпорнија. Пакети лимфних жлезда су ишчезавали, или се значајно смањивали. Бронхитис је нестајао, а поготово последице грипа, маларије итд.

Раскол

Радничка дечја група „Будућност” брзо је постала атракција не само за ваљевску већ и за београдску буржоазију, која је на Дивчибарама проводила летњи одмор. Појединци су скоро свакодневно долазили пре и поподне, у дечју колонију, заваривали у сваки кутак „комунистичког гнезда” – како се све чешће могло чти. Меркали шта се и како ради, оцењивали како то изгледа „када се деца одузму од родитеља и ставе на заједнички казан.” Нису могли констатовати ништа лоше. „Напротив” – пише Мандић³⁷ – „били су изненађени редом и чистоћом, добром и разноврсном исхраном. Нарочито их је чудило понашање деце, „као да нису радничка”, говорили су и најчешће „збуњено” излазили из летовалишта. Одмах би планирали кад и како да се што пре врате, да све то што су видели још бар једном провере. „Можда је по среди и превара.” Долазили су и високи полицијски чиновници дринске бановине, разгледали, слегали раменима и збуњени одлазили.

Неке од активности које је организовала Радничка дечја група „Будућност” нису имали подршку актуелних власти, па и неких структура које су учествовале у њеној организацији. Годинама је тињао сукоб између представника Радничке коморе, Социјалистичке и Комунистичке партије, јер је постајало све очигледније да КПЈ има доминантну улогу у њеним раду.

Група Топаловић и Павићевић није хтела да се помири са тим, па преко ваљевских социјалиста тражи да њихова деца више не летују заједно са комунистичком. На Дивчибаре долази и Милица Ђурић-Топаловић, супруга лидера социјалиста Живка Топаловића, да изврши преглед летовалишта; да види на шта се „арче” њихове паре. Погледала је кухињу, трпезарију, спаваонице, санитарне просторије. Све је било,

37 Ђорђе Мандић: Колонија радничке деце „Будућност” на Дивчибарама, у књизи „Учесници и сведоци”, I књига, Београд, 1974. год.

према њеној оцени, у најбољем реду. Међутим, она није могла да се сложи са дечјом самоуправом. Васпитачима Вери и Ђорђу Мандићу рекла је: „Вашом самоуправом ви можете да опсените лаике и људе који не знају шта је педагогија.. Али све је то блеф! Иза сваког дечјег самоодлучивања и дечје самоуправе – вире ноге васпитача. Како незрело, недорасло и недоучено дете може да одлучује, да само собом управља?! Дететом управљају одрасли људи – родитељи и учитељи. Шегрт има да учи и слуша, све док не постане мајстор”.³⁸

Наравно, нису помогла било каква објашњења и убеђивања, јер је она успела преко Радничке коморе и социјалиста у Ваљеву да од 1938. у Дечјем дому на Дивчибарама летују само деца социјалиста и њихових присталица. После тог избацивања радничке или комунистичке деце – како се тада говорило, из њиховог стана, они су закупили једну сељачку кућу у којој се сместило око 60-оро деце, док је Дом неко време зврјао празан. Упркос скученом и безусловном простору на Дивчибаре је и даље упућиван велики број слабуњаве и сиромашне деце, да ужива благодети планинског сунца и ваздуха. Да би им то омогућила, управа Радничке дечје групе „Будућност” повремено је апеловала на грађане Ваљева и друге посетиоце Дивчибара да својим прилозима у новцу и намирницама омогуће извођење ове корисне акције.³⁹

За само месец дана прикупљени су значајни прилози. Тако је Нада, супруга пок. Миљка Кораћа, дала камион за превоз деце; Малиша Тадић 25 кг брашна; браћа Игњатовић 25 кг сапуна; Аца Ристивојевић 30 кг хлеба; Ваљевска општина 1500 динара; Удружење Ваљеваца из Београда 500 динара; индустријалац Света Гођевац 500 динара; Пера Тадић 220 динара; Занатлијска задруга 200 динара; др Раца Стефановић 120 динара. По 100 динара дали су: Ваљевска штедионица, Ваљевска задруга, Милан Гођевац, Будимир Стојковић, Вишња Савчић, Мирко Васиљевић, Исак Вајнбергер. Чиновници Хипотекарне банке дали су 87, а Милош Кораћ 60 динара. Потом следи подужи списак дародаваца који су приложили по 50, 20, 15 и 10 динара. Захваљујући тим прилозима Радничка дечја група „Будућност” успела је да и у лето 1940. године организује летовање деце на Дивчибарама.⁴⁰

И овај подугачки списак дародаваца показује да је група уживала леп углед у народу. Захваљујући и томе број деце стално је растао па су и оне две закупљене колибе на Дивчибарама постале тесне да приме све заинтересоване.⁴¹ У међувремену и у Дечји дом на Дивчибарама почела су стизати, углавном занатлијска деца, па су образоване две засебне групе. Деца, па ни недовољно обавештени посетиоци Дивчибара, не праве битнију разлику међу њима. Ипак, временом је између ове две групе дошло до извесног ривалитета и то не само на спортском пољу,

38 Исто.

39 "Глас Ваљева", Ваљево, од 1. јула 1940. године.

40 "Глас Ваљево", Ваљево, 1. и 10. августа 1940. године.

41 Архив ЦК СКЈ, МГ-1733, Казивање савременика, бр. 27.

већ и у другим активностима. Но, ипак, немамо довољно података о раду обе групе, па сматрамо да их треба детаљније истражити и неке спорне ствари разјаснити.

Регистровани су и случајеви да су деца неких богаташа из викендица тражила да живе са радничком децом у колибама. То је био случај и са децом једне апотекарице из Београда, чији је муж био познати индустријалац, и која је због изненадне посете мужа могла имати великих непријатности. Уз то, кад је својим кћеркицама хтела да купи неку посласицу, морала је да то чини и за све остале чланове групе.⁴²

Интензивна активност секција КУД „Абрашевић”, а са њима и Дечје групе „Будућност” из Ваљева прекинута је крајем децембра 1940. године, забраном рада УРС-ових синдиката. Према казивању савременика, за ту забрану сазнали су преко радија у току претходне вечери. Одмах потом у просторије синдикалног дома и „Абрашевића” у Ваљеву, Бирчанинова улица бр. 20, дошла је група њихових чланова и изнела сав намештај и архиву, коју су посакривали по приватним кућама. Ујутро полиција је могла само да запечати празне просторије.⁴³

РЕЗИМЕ

Прве радничке дечје групе „Будућност” основане су на иницијативу Српске социјалдемократске партије и Секретаријата жена социјалдемократа 1913. Мада је прва таква група у Ваљеву основана тек после две деценије, она је за само шест година постојања развила врло динамичну и разноврсну активност и остварила запажене резултате. Иако је један од основних циљева њеног организовања било стварање радничког подмлатка који ће наставити борбу за остваривање елементарних права обесправљене радничке класе, она је имала веома значајне социјално-хуманитарне, васпитно-рекреативне и здравствене функције и задатке. У циљу њиховог остваривања коришћени су разноврсни облици организовања и форме рада, што је и те како доприносило њеној активности и ефикасности.

SUMMARY

The first workers' children group "Budućnost" was established after the initiative of Serbian Social Democratic Party and the Secretariat of women social, democrats in 1913. Although first such group was established in Valjevo only two decades later, it developed a very dynamic and various activities and achieved noticeable results in only six years of its existence. Even though one of the basic aims of its organizing was the establishing of

42 Народни музеј Ваљево, Збирка докумената о КУД „Абрашевић”, СП 374/А

43 Др Жарко Јовановић: Ваљевски „Абрашевић” у првим борбеним редовима радничке класе у периоду између два светска рата (1919-1941) – „Гласник” Међуопштинског историјског архива Ваљево, број 18, стр. 82.

workers' junior organization that would continue the battle for the realization of basic rights of the working class which was deprived of its rights, it had very important socialhumanitarian, educational-recreational and health functions and tasks. With the aim of their realization, various forms of organization and labour forms were used, that considerably contributed to its attractiveness and effectiveness.